

Анотація

Данная статья раскрывает степень реализации принципа преемственности в учебно-воспитательном процессе начальной и основной школы во время изучения естественных наук. Акцентируется внимание на экологическую направленность курсов.

Фалковська Зоряна
Національний аграрний університет

**ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ
СТУДЕНТІВ-АГРАРНИКІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ**

Уже немало часу пройшло від початку перетворень у суспільно-політичному та економічному житті України, але цей процес продовжує характеризуватися посиленням деструктивних тенденцій у свідомості людини, її поведінці, знеціненню традиційних моральних цінностей. Морально-психологічна підготовка сучасного фахівця, випускника аграрного закладу не повною мірою відповідає вимогам суспільства, оскільки падає престиж багатьох спеціальностей, а отже, втрачається інтерес до праці за набутою професією, тому третина працівників працює не за фахом. Зростає також потік міграції висококваліфікованих спеціалістів за межі країни.

Процес перебудови свідомості людини, а, отже, і системи її цінностей, стереотипів мислення, звичок, відбувається складніше, триваліше, ніж у інших сферах життєдіяльності. Кожен етап такої перебудови має свої особливості, які зумовлюються об'єктивно-суб'єктивними чинниками.

Ця проблема надзвичайно багатогранна та багатоаспектна. Її досліджували філософи й психологи: К.О. Абульханова-Славська, В.О. Василенко, О.Г. Асмолова, Н.Ф.Добриніна, Б.С. Братусь, О.М. Леонтьєв, І.І. Чеснокова, які розглядають свідомість як цінність людини, в якій виявляється її нормативно-оцінне ставлення до дійсності. Надзвичайно великий внесок у дослідженні цієї проблеми зробили також сучасні дослідники (О.В. Сухомлинська, І.Д. Бех, В.С. Болгаріна, М.Й. Боришевський, І.А.Зязюн та ін.). Одним із аспектів є дослідження характеру цінностей, сутнісних тенденцій у їх змінах серед сучасної студентської молоді, є виявлення найбільш характерних перетворень, що відбуваються у ціннісній парадигмі.

Таким чином, актуальність теми зумовлена як теоретичною, так і практичною необхідністю обґрунтування педагогічних умов формування моральних цінностей студентів-аграрників у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів, розробки критеріїв, методик виявлення моральних цінностей студентів. Слід усвідомлювати, що система цінностей є однією з форм самовираження внутрішніх інтелектуальних, моральних та інших сил і уявлень особистості, які перебувають у тісному взаємозв'язку із її потребами, інтересами, мотивами поведінки. Від змісту

цінностей, які закладаються сьогодні у світогляді молодих людей залежить майбутнє української нації, тому одним із найважливіших завдань вищого навчального закладу аграрного профілю є формування моральної свідомості.

Моральна свідомість-це духовна сторона моралі, людська свідомість в її спрямованості на осмислення і розв'язання моральних потреб. У взаємодії з моральною дійсністю і моральними стосунками утворює мораль як системну цілісність. Моральна свідомість становить підсистему зі своєю внутрішньою структурою, котра забезпечує поєднання двох притаманних їй функціональних властивостей-імперативності і оцінювальності (здатність співвідносити те чи інше явище з певним моральними цінностями).

З метою дослідження стану цього процесу об'єктом нашого дослідження були студенти аграрного університету віком від 16-22 років, тобто той період, коли особистість перебуває на етапі найактивнішого становлення, осмислення життєвої перспективи, стабілізації професійних інтересів. Саме цей період у житті людини К.Д. Ушинський вважав вирішальним. Він писав, що переважна більшість уявлень групується в одну сітку, достатньо об'ємну, щоб дати рішучу перевагу тому або іншому напрямку в образі думок людини та її характері".[2] Особливість цього періоду полягає також у тому, що у переважної більшості молоді немає чіткої орієнтації у моральних цінностях: відчувається дискомфорт між перспективою обраної професії, суспільними "запитами" на неї, вірніше відсутністю таких запитів з одного боку, і своїми нахилами, здібностями, уявленнями тощо-з іншого.

Формування моральної свідомості має свою специфіку відповідно до етапів навчання. На першому курсі відбувається формування студентських колективів, побудова їхніх рольових структур взаємовідносин. У період першого семестру для більшості студентів є особливо помітне прагнення до самокритичності, самовдосконалення. Досліджуючи цей аспект проблеми ставили за мету цінності виявити сутнісні характеристики цінностей студентів-аграрників. Для їх виявлення нами були використані різні діагностичні методики, випробувані зарубіжними та вітчизняними дослідниками, але адаптовані нами відповідно до мети нашого дослідження.

Для створення ситуації вибору цінностей, у яких відбувається усвідомлення їх значущості ми користувалися методикою "Цінності". Кожен студент отримав перелік цінностей. Їм пропонувалося вибрати спочатку 10, тоді 5 найбільш важливих цінностей та проранжувати їх за ступенем значущості. Кожен із студентів отримав по 3 аркуші паперу, на кожному потрібно було написати одну з трьох найбільш важливих для них цінностей. (див.додаток 1).

Ми розробили опитувальник "Соціоморальне мислення" (Таблиця 2) використовуючи методику Гібса, Бесінгера та Фуллера. З допомогою цього опитувальника можливо дослідити постулат про універсальність моральних цінностей.

Студентам –аграрникам пропонувалося оцінити, чи є такі цінності для них “важливі” чи “неважливі”, а тоді аргументувати, чому ця цінність є важливою або ні. Відповідям на кожне запитання присвячується рівень моральної зрілості в балах. Після підрахування балів, отриманих за сумарною кількістю усіх відповідей, вираховувався підсумковий бал, який служить показником загального рівня розвитку моральних суджень студента. Застосовувалося два способи присвоєння балів. По-перше, обчислювалося середнє арифметичне, яке виражає бали зрілості соціоморального мислення.(БЗСММ)

По-друге, опитувальнику надавався статус “глобальної стадії”, що репрезентує зону розвитку, за БЗСММ. “Глобальна стадія” - це шкала з 10 рівнів, що виражають відповідно БЗСММ, має такий вигляд:

1, 00-1, 25=Стадія 1; 1, 26-1, 49=Перехід 1(2); 1, 50-1, 74=Перехід 2(1); 1, 75-2, 25=Стадія 2; 2, 26-2, 49=Перехід 2(3); 2, 50-2, 74=Перехід 3(2); 2, 75-3, 25=Стадія 3; 3, 26-3, 49=Перехід 3(4); 3, 50-3, 74=Перехід 4(3) і 3, 75-4, 00=Стадія 4 (Гібс, Бесінгер, Фуллер, с.55).[3]

Стадія 1. “Доморальний рівень” - використовується прохання, щоб уникнути покарання, 2- коли людина користується егоїстичними мотивами взаємної вигоди.

“Конвенційна мораль” відповідає стадія 3- в основі лежать бажання одержати схвалення з боку значущих людей і сором перед їхнім засудженням, 4- установка на підтримання всановленого порядку і фіксованих правил.

“Автономна мораль”- переносить моральні рішення у внутрішню сферу особистості. Вона відкривається стадією 4(3), коли молодь усвідомлює відносність та умовність моральних правил і вимагає їхнього логічного обґрунтування, передбачаючи аналогічне в принципі корисності. На стадії 4 релятивізм змінюється визначенням вищого закону, який виражає інтереси більшості. Лише після цього формуються стійкі моральні принципи, дотримання яких забезпечується власною совістю, і не залежить від зовнішніх обставин і власних міркувань

Таблиця 1

Частотний профіль показників моральної зрілості

Стадія	Студенти експериментальних груп	%	Студенти контрольних груп	%
1	0	0	0	0
1(2)	2	1	3	3
2(1)	7	15	11	20
2	10	20	6	17
2(3)	8	17	12	23
3(2)	11	20	6	13
3	12	13	5	10
3(4)	5	10	2	2
4(3)	1	1	0	0
4	1	2	0	0

Результати свідчать про те, що студенти експериментальних груп отримали значно вищі бали, ніж студенти контрольних груп.

Відповіді на одинадцять пунктів опитувальника перевірялися з огляду на важливість моральних цінностей для респондентів (див. табл. 2).

Таблиця 2

Пункти опитувальника	К-ть схвальних відповідей студентів експериментальних груп	К-ть схвальних відповідей студентів контрольних груп
1. Дотримання обіцянки друзі	10	8
2. Дотримання обіцянки батькам	9	9
3. Дотримання обіцянки незнайомій людині	5	4
4. Допомога друзі	10	9
5. Допомога батькам	15	10
6. Допомога незнайомцеві	7	5
7. Говоріння правди	9	8
8. Стримання від негативних проявів	10	8
9. Боротьба із несправедливістю	15	10
10. Життя наперекір усім негараздам	17	16
11. Дотримання законів	5	4

Тепер перейдемо до розгляду змістових аспектів стадійної схеми моральної логіки. Про зрілість моральних суджень студентів можна судити на підставі їхньої аргументації насамперед щодо дотримання обіцянки, даної друзі, батькам, незнайомцеві, а також відповідей на підтримку того, щоб говорити людям правду. Зондування ними логіки, на підставі якої даються відповіді може пролити світло на структуру морального міркування. Ця структура надає форми переживанням, мотивам, еволюціонуючому Я індивіда.

У своїх судженнях стосовно дотримання даного друзям слова студенти висловлюють занепокоєння ймовірними наслідками вчинку для власної репутації та поваги до себе: “обіцянки потрібно намагатися виконувати, інакше можна втратити авторитет”; “у мене багато друзів і я намагаюся їх не підводити”; “усе залежить від обставин, але я на вітер слів не кидаю”; “інакше друг не поважатиме мене”. Занепокоєння враженням, яке ми справляємо на людей, репутацією в очах інших осіб є істотним показником моралі. Таке обґрунтування поза структурою другої стадії, але ще не досягає третьої стадії. Це апеляції в моральних аргументах до свого майбутнього статусу, або утримання від обману-суттєве моральне домагання. А ось такі судження

“тому що людина, яка говорить правду має високий авторитет, з нею дуже приємно мати справу”; “я не заспокоюся, доки не виконаю обіцянки, мене весь час гризтиме думка про недотримане слово”. Таке обґрунтування дають студенти стадії 3, у них з’являється занепокоєння такою моральною цінністю як Совість. У поодиноких випадках моральне мислення “вбудоване” в інтереси Я: “я виконаю обіцянку, якщо буду зацікавлений у цьому”.

Загалом налаштованість на власні потреби, пов’язана із затримкою морального мислення на другій стадії. На зразки зрілої моральної структури стадії 3 вказують такі поодинокі моральні судження: “важливо, тому що я поважаю друзів і вони поважають мене”; “як ти ссавишся до друзів, так і вони ставитимуться до тебе”.

Тут погляди збалансовані, і в них береться людина не сама по собі, а у взаємодії з іншою людиною чи як частина якоїсь системи-міжособистісної чи соціальної. Два боки цього рівняння є врівноваженими. Це і є Чесність. Це і є Справедливість.

У відповідях на запитання, що стосуються афіляції, є чимало посилань на конкретні вчинки. Більша половина студентів аграрного вузу мешканці сільської місцевості, вони вважають так: “тому що батьки втомлюються, я допомагаю їм у селі на городі”, “я допомагав і допомагаю батькам у господарстві”. Відповідаючи на запитання про допомогу друзі і незнайомцеві провідною темою у респондентів є орієнтація на таку етику, яка має справу з обмінами в міжособистісних стосунках, прагматичними вигодами. Ось типові відповіді студентів: “якщо він мені допоможе, я йому допоможу”; “це залежить від того, яким друзям потрібна допомога: є такі друзі, які тобі теж її нададуть, а є такі, що неспішають прийти на допомогу”.

Афіляційні міркування допомогти друзям, батькам, а також незнайомцям здебільшого центровані на гіпотетичних прагматичних обмінах (стадія 2/3). Цю якість морального мислення Піаже називав “обмін як факт”[4]. Затримка соціоморального розвитку респондентів виявляється в тому, що вони у своїх судженнях відводять найважливішу роль прагматичним інтересам Я, гедонічним потребам, егоїстичним бажанням, їм притаманна орієнтація на наслідки поведінки для себе. Ця мораль є ще екстернальною: не виникає всередині, а надходить ззовні.

Лише незначна частина респондентів продемонструвала мислення стадії 3/4; “надорожче в людини-це чиста совість та свобода”; “єдиний закон-закон Честі”(стадія 4).

Важливо, щоб у кожного студента був сформований власний моральний ідеал, чи Я-ідеал.

Ідеал є вищою формою моральних цінностей. Як цілісне уявлення про основну спрямованість життя людини, її роль у суспільстві, взірць людських стосунків у всіх сферах життєдіяльності. Як компонент моральної свідомості ідеал є зразком для наслідування та уявлень про бажані цілі та життєві плани, сукупність найбільш значущих для особи моральних якостей. Моральний ідеал як вища в плані

узагальнення цінність детермінує вибір практично всіх інших цінностей особи. У цьому розумінні він визначає загально ціннісну спрямованість свідомості й поведінки людини. Основні функції ідеалу (оцінка дійсності, прогностична, цільова) активно виявляються не лише в тому випадку, коли він не лише залишається фактом свідомості, а й у поєднанні з моральними домаганнями і потребами особи, спонукає їх до конкретної діяльності.

У формуванні моральної свідомості важливе значення має вироблення вміння розуміти, оцінювати вчинки людей, свої власні.

Те, які цінності “привласнюються” свідомістю індивіда, – зазначає М.В.Савчин, – значною мірою детермінується тим, яким чином останній сприймає себе, як співвідносить себе з іншими людьми, з навколишнім світом у цілому [1].

Упродовж здійснення формуючого експерименту відбувалися зміни у визначенні рівнів сформованості моральної свідомості студентів.

Додаток 1

Що ці цінності для мене означають?

Цінність	Виберіть 10 цінностей особливо важливих для вас	З відібраних 10 цінностей виберіть 5	Пронумеруйте їх за ступенем важливості
Свобода			
Самоповага			
Довіра			
Терплячість			
Сила			
Вірність			
Любов			
Здоровий глузд			
Надія			
Честь			
Гідність			
Незалежність			
Совість			
Дружба			
Чесність			
Здоров'я			
Гармонія			
Воля			
Ризик			
Добро			
Багатство			
Гуманізм			
Благополуччя			
Відповідальність			

Використана література:

1. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки. – К.: Укр.Відр. 1996. – 130 с.
2. Ушинський К.Д. Збір. тв., т.8. – М. – Л.: 1950. – 441 с.
3. Gibbs J.C., Basinger K.S., Fuller D. Moral Maturity: Measuring the Development of Sociomoral Reflektion. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Assoc. Publishers, 1992.
4. Piaget J. Moral judgment of the child. (M.Gabain, Trans). New York: Free Press. (Original work published 1932), 1965.

Анотація

В статті дано обґрунтування педагогічних умов формування моральних цінностей студентів-аграрників в учебно-воспитательном процесі вищих навчальних закладів.

Идет речь об одной из самых важных проблем современности-формирования морального сознания молодежи. Показаны методики измерения важности моральных ценностей для студентов-аграрников.

Федоришин В.І.
НПУ імені М.П.Драгоманова

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК КОЛЕКТИВНОГО МУЗИКУВАННЯ
У ВІТЧИЗНЯНІЙ МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ТА ОСВІТІ**

У сучасній музичній культурі значне місце зайняв камерний оркестр – невеликий інструментальний колектив, що володіє художніми можливостями втілення широкого діапазону образів і емоцій, виконання творів різних епох, стилів, жанрів, форм. Разом з тим, ця форма колективного виконавства недостатньо використовується у навчально-виховному процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музики. У більшості педуніверситетів окрім хороших колективів, вокальних та інструментальних ансамблів ніяких музичних колективів не існує. На наш погляд, випускник вищого навчального закладу ХХІ ст.. з музичного виховання мусить бути обізнаним не тільки з особливостями колективних форм музикування, але й мати історію їх зародження і розвитку.

Однією з особливостей камерного оркестру є темброве розмаїття його складів. Склади камерного оркестру можна розділити на два типи: класичний і ненормований (термін І.О.Барсової). основу класичного складу складають традиційна струнна група, нерідко з приєднанням кількох духових та ударних. Ненормовані складки не мають аналогів і визначаються включно творчою фантазією композитора в кожному окремому творі. Ненормованість є наслідком процесу індивідуалізації тематизму, голосів (парцій), тембрів, витоки якого стосуються епохи бароко, а розвиток втілюється в деяких творах Вівальді, Баха, Моцарта, ряду композиторів-романтиків, але особливо широко – в музиці ХХ ст.. (Хіндеміт, Стравінський, Шенберг, Мессіан, Прокоф'єв, Шнітке та ін.).